

FAZLURRAHMAN VE TARİHSELÇİLİK DÜŞÜNCE

HASAN SABAZ

Fazlurrahman ve Tarihselcilik Düşüncesi

Hazırlayan: Hasan Sabaz

Tashih ve Eklmeler: Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

SDAM, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

İstanbul 2019, Temmuz

Kategori: Düşünce Analiz

sdam.org.tr

Bu yayının hakları SDAM Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi'ne aittir. Bu yayın SDAM'ın izni olmaksızın yayınlanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

İçindekiler

ÖZET.....	4
GİRİŞ	5
FAZLURRAHMAN KİMDİR?	5
FAZLURRAHMAN NE DİYOR.....	6
İSLAM' A BATIDAN BAKMAK	10
MODERNİZM VE İSLAM	12
ELEŞTİRİLER.....	13
SONUÇ VE DEĞERLENERDİRME.....	16

ÖZET

Fazlurrahman, felsefi altyapısını göz önüne almadan modernist olduğunu söylemiş ve bu şekilde İslami kaynaklara, İslam kültürüne bakmıştır. Geleneği hoyratça sorgulama ve İslam kültür külliyyatını oryantalist bir bakışla değerlendirme suçlamasıyla karşılaşmış, hakkında çok sayıda reddiye yazılmış, üniversitelerde tezlere konu olmuştur.

Fazlurrahman'ın en fazla tartışılan yönü Kur'an'ı "Tarihselci" bir yaklaşımla değerlendirmesidir. Bu düşüncesine Batı'da oryantalistler arasında çok sayıda destekçi bulmuş, İslam dünyasında da özellikle üniversite çevrelerinde hararetli taraftarlar kazanmıştır. Fazlurrahman'a göre "Vahyin kaynağı Allah Teala'dır; ama aynı zamanda vahyin tarihsel süreç içindeki durumunda Hz. Peygamber (s.a.v)'in belli bir fonksiyonu da vardır."

Fazlurrahman, sadece Kur'an üzerine konuşmamış, sünnet, tasavvuf, çağdaşlık konularına değinmiş ve kimilerine göre İslami gelenek içinde yer bulan ilmi disiplinleri itibarsızlaştırmak için büyük bir çaba harcamıştır. Nebevi Sünnetin geçmişte kaldığı ve Müslüman toplumun "Yaşayan sünnet" eksenli bir yola girmeleri gerektiğini söyleyen Fazlurrahman'ın bu görüşünün Goldziher ve Schacht gibi müsteşriklere ait olan "Living Tradition" (Yaşayan Gelenek) kavramının uyarlanmış bir şekli olduğu söylenmiştir. Keza "Tarihselcilik" düşüncesinin orijinal olmadığı, Gadamer ve Betti arasında Betti'yi tercih etmekten başka bir şey olmadığı ifade edilmiştir.

Kur'an'ın vahiy; ancak hukuki yönünün tarihsel olduğunu iddia etmesi, modernistlerin Hıristiyan metinlere uyguladığı hermenötiği Kur'an'a uygulamaya kalkışması meseleyi yer yer ilmi bir tartışma zemininden uzaklaştırıp akaid konusu haline getirmiş ve tepkilerin dozajının artmasına neden olmuştur.

Taraftarlarının onun için söyledikleri övücü sözlerin yanı sıra muarızları içerisinde onu ilmi açıdan değerlendirenlerin varlığı Fazlurrahman tartışmasının devam edeceğini göstermektedir.

GİRİŞ

Tarihselcilik konusuna giriş yaparken Őu ayrıntıyı gözden kaçırmayalım: “Tarihsellik ve tarihselcilik kavramları, önce Aydınlanma sonra da modernitenin oluşturduğu ortam ve Őartlarda ortaya çıktı. Bu iki dönemin temsil ettiği dünya görüşüyle var olana bakma biçimiyle uyum içinde oldu. Dönemin filozofları bu kavramları çok çeşitli hatta birbirine zıt anlamlarda kullandılar.”¹

Tarihselcilik konusu tümüyle batı felsefesi ve onun etkisiyle dönüşmüş olan batı teolojisinin konusu olmasına rağmen uzun bir sürece yayılan oryantalist çalışmaların meyvelerini vermesi sonucunda İslam Dünyasında da tartışılmaya ve dini metinlere uygulanmaya başlandı. Batıda konunun çok eskilere dayandığını söyleyenler olduğu gibi Hegel ve Marks ile sınırlandıranlar, Karl Popper’in tanımları ile izah etmeye kalkışanlar da olmuştur. İslam dünyasında tarihselcilik ve Kur’an konusunda görüş beyan eden kimi araştırmacılar varsa da Fazlurrahman ismi ön plana çıkmıştır. Muhammed Arkoun, Cabiri ve Garaudy, tarihselcilik düşüncesi açısından önemli isimlerdir.

Fazlurrahman’ın büyük oranda batıda eğitim görmüş olması ve neredeyse tüm eserlerini oralarda vermesi görüşlerinin dini olduğu kadar siyasi açıdan da değerlendirilmesine yol açmıştır. Tarihselciliğin dışında İslam’a modernist bir yorum getirme çabası, İslam geleneği içinde önemli yer tutan ilmi disiplinleri itibarsızlaştırma çabası, sünnet konusunda ilkesel değil de ideolojik zeminine göre seçici davranması, tartışılmasına, eleştirilmesine ve hatta bazen ağır hakaretlere hedef olmasına neden olmuştur.

FAZLURRAHMAN KİMDİR?

---

¹ Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul, Ahmet Nedim Serinsu, Şule yayınları, s.76.

Hindistan'ın Hazare şehrinde 1919'da dünyaya gelen Fazlurrahman ülkesinde Arapça ve İslâm Felsefî eğitimini aldıktan sonra, doktora çalışmasını 1946'da gittiği İngiltere'de sürdürmüş, 1950'de İngiltere'nin Durham Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak tayin edilmiştir. 1958'de İngiltere'den Kanada'ya giden Fazlurrahman, Montreal Mc. Gill Üniversitesi Institute of Islamic Studies'de görev yapmıştır. 1961'e kadar bu görevini sürdüren Fazlurrahman, günümüz İslâm toplumunun meselelerini daha yakından tanımak amacıyla aynı yıl Pakistan hükümetinin davetini kabul ederek ülkesine dönmüş ve Karaçi'de İslâmî Araştırmalar Enstitüsü'nde bir yıl misafir Profesör olarak ders vermiştir. Amerika'ya gitmiş önce California Üniversitesi'nde sonra 1969'da Chicago Üniversitesinde göreve başlamıştır. 26 Temmuz 1988'de ölünceye kadar bu üniversitede akademik faaliyetlerde bulunan Fazlurrahman, yazdığı eser ve makalelerle İslam dünyasında tartışmalara neden olmuştur.

FAZLURRAHMAN NE DİYOR?

“Kur’ân, salt nazari bir belge değil, bu anlamda tarihsel bir metindir.”²

Ancak Fazlurrahman, İlahiyatçı Mustafa Öztürk'ün söylediklerinin aksine Kur'an'ın tümüyle Allah kelamı olduğuna inandığını söyler.

“Kur’an, Allah’ın, Peygamber’e vahyedilmiş kelimidir. Ve peygamberin Allah’ın son ve kelimesi kelimesine aynı olan vahyini aldığı akidesine inanıyorum. Bu inanç kabul edilmedikçe hiçbir Müslüman ismen de “Müslüman” olamaz.” (Fazlurrahman, İslami Yenilenme (Makaleler-III). Çev: A. Çiftçi, Ankara 2002, s. 32-33).³

Fazlurrahman'ın İslami kültüre tümüyle batıdan baktığına dair önemli bir işaret de Kur'an'ı Kitab-ı Mukaddes gibi değerlendirme çabasıdır. Hz. İsa'ya ait sözleri, onun yapıp ettiklerini bir araya getiren Hristiyanlar, “İlahi kitap” olma meselesini “İsa'yı

---

² Fazlurrahman, Allah'ın Elçisi ve Mesajı. Ankara Okulu, Çeviri, Adil Çiftçi, s.53.

³ İlhami Güler, 8 ocak 2019 tarihli Karar Gazetesi. <https://www.karar.com/gorusler/tarihselcilige-dair-yanilgi-1083029#> ET: 06.07.2019.

tanrılaştırarak” hallettiler. Fazlurrahman ise vahiy olan Kur’an’ın Hz. Peygamber’in kalbinden geçerek duygusal yönden değiştiğini ima eder. “*Kur’an, hem tamamıyla Allah kelimedir, hem de olağan anlamda tamamen Hz. Muhammed’in kelimedir. (...) O halde Kur’an, salt ilâhî kelimedir, fakat aynı ölçüde Hz. Muhammed’in iç kişiliği ile yakından münasebetedir. Ancak Hz. Muhammed’in ilişkisi, bir kayıta olduğu gibi mekanik bir şekilde anlaşılabilir. İlâhî kelam, Hz. Muhammed’in kalbinden süzülerek dışarı çıkmıştır.*”⁴

Oysa Kur’an bu konuda oldukça net ifadelerle sahiptir: “**Onlara açık ayetlerimiz okunduğu zaman bize (kıyamet günü) kavuşmayacaklarını sanan kimseler ‘Bundan başka bir Kur’an getir veya bunu değiştir’ dediler. De ki, onu kendi tarafımdan değiştirmem, benim için imkânsızdır. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Şayet ben, Rabbime karşı gelirim büyük bir günün azabından korkarım.**”⁵

Fazlurrahman, vahyin geliş şekli ve aracısı konusunda da genel İslami görüşün aksine düşünmektedir. Hadis kaynaklarında vahyin geliş şekilleri farklı şekillerde anlatılmakta ve bunların içinde Cebrail’in hem melek hem de insan şeklinde geldiğinden söz edilmektedir. Fazlurrahman ise Cebrail’in bir “dış varlığa sahip olduğunu” kabul etmez.⁶

Şu ayetler melekler konusunda ve hatta Fazlurrahman’ın özellikle itiraz ettiği Cebrail konusunda son derece açıklayıcıdır:

“Kitapta Meryem’i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü.”⁷

Bununla birlikte Hz. İbrahim’e müjde, Lut kavmine azap için gelen “misafirler”in de “yemek yemeyen” varlıklar olduğu zikredilir Kur’an’da.⁸

Fazlurrahman’ın Kur’an kıssaları hakkındaki görüşleri de oryantalistlerin görüşleriyle örtüşmektedir: “*Kur’an, (onda anlatılan) bu hikayeler hakkında, onların*

---

⁴ Fazlurrahman, İslam, Ankara Okulu, Çev. Mehmet Aydın. S.45.

⁵ Yunus Suresi/15.

⁶ Fazlurrahman, İslam, Ankara Okulu, Çev. Mehmet Aydın. S.18.

⁷ Meryem Suresi/16,17.

⁸ Zariyat Suresi/24-32.

vahyedilmiş gerçekler olduğunu kesinlikle belirtiyor; ancak vahiyden maksat, şüphesiz onun bize aktarmayı amaçladığı şeyler ve ona yüklenen anlamdır. Gerçekten de eğer, Hz. Muhammed, peygamberlerin hikayeleriyle ilgili malzemeler hakkında, (vahiy aracılığıyla olandan farklı olarak) tarihsel bilgiye sahip olmamış olsaydı, vahyin kendisine ne anlatmak istediğini anlaması, tümüyle imkansız olurdu.”⁹

Peygamber’in (SAV) Kur’an’ı kendisinin yazdığı, bilgileri ise Hıristiyan rahiplerden özellikle siyer kitaplarında ismi geçen “Rahip Bahira”dan öğrendiğine dair oryantalistler arasında neredeyse görüş birliği vardır. Alfred Guillaume, Goldziher, Brockelmann, San Tritton, R. Blachere, Gibb, S. Moscati, E. Montet, B. Lewis, bu görüştedir.

Aslında bu iddia daha önce Aziz Peygamber döneminde de dillendirilmiş ve Kur’an tarafından reddedilmişti: **“Hiç kuşkusuz, "Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bunun dili ise açık seçik Arapça’dır.”¹⁰**

Bu ayeti bir tarafa bırakarak Kur’an ve o dönemde “Peygamber kıssaları” hakkındaki bilgileri değerlendirdiğimizde de net bir şekilde Fazlurrahman’ın yanlış olduğunu anlarız. Kur’an’ın gerek Tevrat gerekse de İncil ile aynı dili kullanmadığı, olaylara aynı şekilde yaklaşmadığı her araştırmacının kolaylıkla fark edebileceği bir şeydir. Bu gerçek ortadayken Peygamber’in bu bilgileri “birilerinden” öğrendiğini iddia etmek büyük bir hatadır.

İslam âlimleri arasında Sünnet, Kur’an ile beraber zikredilir ve genel anlamda bağlayıcı olarak kabul edilir. Sünnet için en genel tanım ise “Peygamber’in söz, fiil ve takrirleri” şeklinde ifade edilir.

Fazlurrahman’ın sünnet tanımı kendisinin de zikrettiği gibi batılı ilim adamlarından alınmadır ve daha çok “Gelenek, örf, adet” ve toplumun ahlak kurallarıdır: *“Son zamanlarda Batılı ilim adamları arasında egemen olan görüşe göre sünnet, nesilden nesile uygulanmış ve dolayısıyla, uzun zamandan beri iyice yerleşmiş*

---

⁹ Fazlurrahman, İslam, Ankara Okulu, Çev. Mehmet Aydın. S.21.

¹⁰ Nahl Suresi/103.

olması hasebiyle kuralsallık statüsü kazanmış olan fiili uygulamaya delalet etmektedir.”¹¹

Fazlurrahman, esas olarak sünneti ikiye ayırır: Birine “Hz. Peygamber’in sünneti” derken diğerine ise “Nebevi Sünnet” ya da “Yaşayan sünnet” (Living Sunnah) demektedir. Peygamber’in sünnetini önemsizleştirmekte ve “Yaşayan sünnet”in asıl belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Bu tanımlamanın Goldziher ve Schacht gibi müsteşriklere ait olan "Living Tradition" (Yaşayan Gelenek) kavramının uyarlanmış bir şekli olduğu söylenmiştir. Buna göre Müslüman toplumun uygulamaları “Yaşayan sünnet” haline gelmektedir.¹²

İslam Tarihindeki kimi uygulamalar Fazlurrahman’ı yalanlamaktadır. Çok sayıda örnek arasında sadece birini buraya alalım: “İkinci Halife Ömer b. Hattab’ın, müellefe-i kulûb’a, Kur’an’ın ilgili ayetine rağmen, zekâtta pay vermemesidir. Onun bu uygulaması, ashab tarafından bir itirazla karşılanmamış, fakat hiç kimse bu uygulamaya “sünnet” adını vermemiştir.”¹³

Fazlurrahman, Kur’an’da kendi tezlerine uymayan ayetleri tevil etmekte, hadisleri aşağılamakta ve islam âlimlerini yalanla itham etmekte, “kurgusal” davrandıklarını iddia etmektedir. Mirac hakkındaki ifadeleri muhalif olmakla sınırlı kalmayıp hakarete varmaktadır. *“Sünniler tarafından İsa’nın göğe çıkışına benzer bir şekilde geliştirilip, hadislerle desteklenen miraç anlayışı, malzemelerini çeşitli kaynaklardan alan tarihi bir kurgudan başka bir şey değildir.”¹⁴*

Fazlurrahman, Emilio Betti’nin görüşlerinden etkilenmiştir. Bir şeyin objektif olarak anlaşılmasını mümkün görmeyen Gadamer’in hermenötik görüşüne karşı çıkar.¹⁵

Fazlurrahman, İslam geleneğinde şiddetli reddedilmiş olan “Garanik” hadisesinin ve *“Şeytan ayetleri” yalanının gerçek olduğunu iddia etmektedir:*

---

¹¹ Fazlurrahman ile Sünnet Tartışmaları, Ali Kuzudişli, S.45 (Fazlurrahman’ın “Tarih boyunca” kitabından).

¹² Fazlurrahman’ı Doğru Anlamak, Doç. Dr. Ahmet Tahir Dayhan, S.104. Esasen ‘yaşayan sünnet’ terimini ilk kez kullanan Fazlurrahman değil, Joseph Schacht’tır. Fazlurrahman’ın yaşayan sünnet terimini kullanması kaçınılmaz olarak ikisinin görüşlerinin karşılaştırılmasına ve arada benzerlikler kurulmasına neden olmaktadır. (Fazlurrahman Ve Schacht’ın Hadis/Sünnetle İlgili Görüşlerinin Mukayesesi, Fatma KIZIL)

¹³ Fazlurrahman ile Sünnet Tartışmaları, Ali Kuzudişli, S.58.

¹⁴ Fazlurrahman, İslam. Çeviri Mehmed Aydın, Mehmed Dağ, Ankara Okulu, s.57.

¹⁵ Doç. Dr. İsmail Karagöz, Evrensellik ve tarihsellik bağlamında Kur’an’a yaklaşımlar, s.18.

“Mekkeliler uzlaşma önerilerini sunmadan önce, belli başlı akidelerde Peygamber ile müzakere yapmak istediler. Eğer Muhammed onların tanrılarını insan ve tanrı arasında aracı olarak kabul ederse ve belki de tekrar dirilme fikrini kaldırabilirse, onlar da Müslüman olabileceklerdi. Tekrar diriliş konusunda uzlaşma olamazdı. Aracı tanrılar konusunda ise İslamî gelenek şunları söylüyor: Habeşistan'a göç sırasında, oluşum halindeki İslamî toplum büyük sıkıntılar içinde iken Peygamber bir kez bu tanrılar lehine konuşmuş, 53. sureden uzlaşmaya işaret eden bazı ayetler zikretmiştir. Fakat bunlar çok kısa bir süre sonra feshedilmiş; şeytanî ayetler olarak şiddetle tenkit edilmiş ve şu an Kur'an'da bulunan ayetler onların yerini almıştır.

Birçok günümüz Müslümanı, Muhammed'in bu tür sözler sarf ettiği rivayetini reddeder; fakat Kur'an'ın ışığında olaya bakacak olursak bu, pek ala mümkün de olabilir.”¹⁶

Fazlurrahman'ın bu iddiayı İslami geleneğe dayandırması büyük bir iftiradır. İslami kaynaklar içerisinde “güvenilir” olarak kabul edilen hiçbir kaynakta olay bu şekilde anlatılmamaktadır. Bu “efsane” üzerinden İslam'a saldıran Dozy ve Muir gibi oryantalistlerin varlığı da ayrıca dikkat çekicidir.

Kur'an'ın tarihselliğine dikkat çekerken dönemin Arap toplumunun geri kalmışlığını ima eder Fazlurrahman. Kur'an'ın onları ancak bu kadar etkileyebildiğini söyler: *“Kur'an, Allah'ın ezelî kelamı olmakla beraber yine de öncelikle belli bir sosyal yapıya sahip olan muayyen bir topluma hitap etmektedir. Hukukî açıdan ifade edecek olursak, bu toplum ancak o kadar ileri götürülebilirdi, daha fazla değil.”¹⁷*

İSLAM'A BATIDAN BAKMAK

Edward Said, batılıların İslam ve Müslümanlara bakışı konusunda şöyle bir örnek veriyor: *“İslam'ı anlamaya çalışan Hıristiyan düşünürler üzerinde etkili olan kısıtlamalardan biri benzeştirmeye dayanıyordu; Hıristiyan inancının temel dayanağının Hz. İsa olmasından ötürü, büyük yanılgıyla, Hıristiyanlık için Hz. İsa neyse*

¹⁶ Fazlurrahman, Allah'ın Elçisi ve mesajı. Ankara Okulu, Çeviri, Adil Çiftçi, S.35.

¹⁷ Fazlurrahman, İslam, Ankara Okulu, Çev. Mehmet Aydın. S.323.

İslam için de Hz. Muhammet'in aynı şey olduğu varsayıldı. Bundan ötürü İslam'a kalem atışmalarında "Muhammetçilik" adı verildi."¹⁸

İslam'a "Batıdan bakanlar"da böyle bir problem sürekli oldu.

Fazlurrahman "İslam" isimli eserinin "Giriş" kısmında şunu yazmaktadır: "*Prof. H.A.R. Gibb, Muhammedanizm adlı değerli eserinde...*"¹⁹

Edward Said, H.A.R. Gibb ile ilgili şu ayrıntıyı paylaşır. Önce Walter Scott'un Talisman (Tılsım) adlı eserinden söz eder Said. Haçlı Seferleri sırasında bir Müslüman ile Hristiyan'ın karşılaştığını, dövüştüğünü; ama yenilemediğini söyler Scott ve devam eder: "*Hristiyan, Müslüman hasmının hiç de fena bir adam olmadığını keşfeder. Gene de yorumu şudur: "Gafil ırkınızın iğrenç bir şeytandan, yardımını almaksızın bu kutsanmış Filistin topraklarını Tanrının bunca yürekli askerine karşı koruyamayacağınız bir murdar şeytandan geldiğini... düşünürdüm. Sözüm sana değil Sarazen, genelde halkına ve dinine. Ama bana garip gelen Şeytan'ın zürriyetinden olmanız değil, bununla övünmeniz.*"²⁰

Edward Said'e göre Scott, olayı Ortaçağa havale ederek işin içinden çıkmaya çalışmaktadır; ama ifadeler şuuraltını ele vermektedir: "*Ancak burada sahiden tuhaf olan şey bu zayıf, özürlü tarihselcilik değildir; asıl tuhaf olan, Hristiyan'ın hakaretini soğukkanlı bir "seni kast etmiyorum"la hafifletirken bütün bir halkı da "genelde" mahkum edişindeki o azametli küçümsemedir.*

Ne var ki Scott İslam uzmanı değildir (oysa, Tılsım'ı İslam ile Selahattin'e ilişkin derin kavrayışından ötürü öven H.A.R. Gibb bir İslam uzmanıdır.)"²¹

Hristiyan düşünürler İncil nüshalarında olduğu gibi Kur'an'a da insan zihninin ürünü olarak bakmaktadırlar. Mesela, Alfred Guillame; "*Her Müslüman biliyor ki Kur'an'ın çoğu Muhammed'in hayatında belirli olaylar ve problemler üzerine inmiştir. Ama İslam'ın getirdiği ve milâdî 7. asrın şartlarına göre inen emirler, yasaklar ve*

¹⁸ Şarkiyatçılık, Edward Said, Metis Yayınları, s.70.

¹⁹ İslam, Fazlurrahman, Selçuk Yayınları, s.58.

²⁰ Şarkiyatçılık, Edward Said, Metis Yayınları, s.112.

²¹ Şarkiyatçılık, Edward Said, Metis Yayınları, s.112.

*mekruhlarla sonra gelecek milyonların hayatını idare etmenin amaçlandığını kim kabul eder*²²

J.J.G. Jansen, “*Vahyedildiği dönemde Kur’ân’ın bütün insanlığa mı yoksa sade Muhammed’in yöre insanına mı hitap ettiği açık değildir*”

Rudi Paret, “*Kur’an lafız olarak vahyedildiği ve vahyin mutlak değişmezliği ilkesinden vazgeçip Kur’an’ın önerdiği yaşama düzeninin Hz. Peygamberin çağına hitap ettiği kabul edilmelidir*”²³

MODERNİZM VE İSLAM

Modernizmin 17. Yüzyılda şekillenmeye başlayan “Aydınlanma” düşüncesinin ürünü olduğu konusunda genel bir kabul vardır. Farklı tanım ve açıklamalarına takılmadan şunu diyebiliriz: Modernizm, bir dünya görüşü ve ideoloji olduğu kadar aynı zamanda bir dindir. Aklın tek belirleyici olarak kabul edildiği, Tanrı’nın sosyal hayattan uzaklaştırıldığı ve sadece tarihsel bir bilgi olarak kalmasına izin verildiği bir dönemin özlemine ifade eden çok sayıda aydınlanmacı vardır. Dine bir alan ayrılmasını savunanların da görüşleri şu yöndedir: Din hiçbir alanda belirleyici olamayacaktır. Tanrıyı kabul eden Aydınlanmacılara göre de “Tanrı” hayatı yönlendiren, belirleyici olan değildir.

İslam, tevhidi esas alan, Allah’ın mutlak hâkimiyetini kabul eden, hakikatin kaynağı olarak vahyi alan bir dindir. Bu özellikleriyle modernizmle uyuşması söz konusu değildir. Aklı çok fazla ön plana çıkaran İslam düşünürleri içerisinde bile “Allah’ı devre dışı bırakmaktan” söz eden olmamıştır.

Fazlurrahman, “Batıdan bakarak” modernizm ile İslam’ı uyuşturmaya, daha doğrusu, modernizm ile “İslam’a ayar vermeye” çalışmaktadır. “*Dini Modernizmin yapmak zorunda olduğu ilk şey, İslam hukukuna, şeriata değişiklik getirmektir. Çünkü*

---

²² Rudi Paret, Kur’an Üzerine Makaleler, s. 18, Muhammed el-Behiy, İslam Düşüncesinde Oryantalist Etki, s. 86.

²³ Rudi Paret, Kur’an Üzerine Makaleler S. 18. Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995. çeviren Ömer Özsoy. (İsmail Karagöz age, s.15)

İslami çözüm, sadece Kur'an ve sünnetten çıkarılabilecek ilkelere dayanan çözümden ibaret olamaz. (...) Değişme ilkesinin gereği Kur'an'ın özel hukuki hükümlerine uzanacak şekilde serbest tutulmak zorundadır.”²⁴

Bununla da kalmaz Fazlurrahman. Batının en korkunç ideolojisi olan kapitalizmin, en önemli aracı olan faizi normal kabul etmekte, İslam'ın bu konudaki görüşünü itibarsızlaştırarak reddetmektedir. “*Kur'an'ın hukuki kaideleri, indiği çevrenin hususiyetlerini yansıtır. Savaş ve barışla alakalı hükümleri de tamamen mahallidir. Aynı şekilde faiz o devre ait bir yasaktır, bugün bankanın nasıl çalışması gerektiğine, ekonomistler ve para uzmanları karar vermelidir. Bunun için bugün faizin yasak olduğu ve lanetli bir iş olduğunun müdafaası yanlıştır, Kur'an ve Sünnette katı şekilciliğe saplanmamamız gerekmektedir.”²⁵*

ELEŞTİRİLER

Fazlurrahman'a yönelik çok sayıda eleştiri kitabı yazılmış ve önemli ilmi eserler vücuda getirilmiştir. Bunun yanı sıra hazırlanan akademik tezler arasında son derece önemli çalışmalar mevcuttur. Biz buraya sadece önemli iki ilim adamının eleştirilerinden kısa birer bölüm ile yetiniyoruz.

Şubat 1997'de İstanbul'da düzenlenen “İslâm ve Modernizm: Fazlurrahman Tecrübesi Sempozyumu”nda Fazlurrahman'ı öven çok sayıda akademisyen olduğu gibi ciddi eleştiriler yöneltenler de oldu. Özellikle sunulan iki tebliğden kısa birer alıntı alıyoruz:

“Uluslararası İslâm Düşüncesi ve Medeniyeti Enstitüsü'nün (Malezya) kurucu başkanı Prof. Dr. Nakib el-Attas, Fazlurrahman'ın görüşlerini eleştirdi: “Fazlurrahman'ın modernizmle ilgili fikirleri orijinal değildir. Onun bu fikirleri Emilio Betti ve Gadamer'den aldığı görülür. Burada orijinal düşünce Kur'an'a dönmektir. Batı insanının elinde hakikate ulaşmak için belirli yöntemler bulunmaktadır. Sekülerleşme bu metotlardan biridir” dedi. İslâm modernistlerinin yeniden yapılanma fikrine ulaşma

²⁴ Fazlurrahman, İslam, Çeviri: Mehmed Aydın, Mehmed Dağ, Ankara Okulu, s.141.

²⁵ Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu, Ankara Okulu, s.86.

süreçleri hakkında ise Attas: “Onlar önce Gazzâli gibi bilginlerin yaklaşımlarını örnek olarak eleştiriye başlarlar. Fazlurrahman haşir fikrini ve atom teorisini tenkit etmeye çalışır. Bütün bunların geri kalmamızla ne alakası vardır? Daha sonra bunu kaderle ilişkilendiriyorlar. Halbuki dünyanın gidişatını değiştirenler, Allah'a ve kadere inanan insanlardır. Evet, vicdan konusunda Batı'nın 700 yıllık yaklaşımlarına bakılınca onların bir çatışma içinde oldukları görülür. Yine, meselâ bu tartışmadan hareketle determinizmin kötü olan yönü nedir?” Attas, Aristo'nun tanrısının daima oturup düşünen bir tanrı iken, gerçekte Allah'ın hem düşünen hem de hareket eden bir varlık olduğunu söyleyerek, bütün bu durumlardan sonra “Fazlurrahman'ın zannettiği gibi teolojinin yenilenmesine ihtiyaç var mıdır?” sorusunu sordu. Attas'a göre burada aslında bir “düşünce özgürlüğü” problemi söz konusudur. O, Fazlurrahman'ın Kur'ân'ın yorumlanması sırasında âyetlerin tek tek alınmasının uygun olmadığı hakkındaki görüşleri için de “bununla o, geçmişte bütün müfessirlerin Kur'an'ın bütünlüğünü görmediklerini mi söylemek istiyor? Kadı Beyzâvi'nin Kur'an'ı literal (lafzi) , İbn Arabi'nin ise tasavvufi olarak yorumladığı söylenebilir. Ancak bütün müfessirler genel olarak Kur'ân'a bir bütün olarak bakmışlardır. Bu durumda, on dört asırdır anlaşılamayan Kur'ân, Fazlurrahman'a göre XX. asırda anlaşılmaya (!) başlanmıştır” dedi. Fazlurrahman'ın değişimle ilgili fikirlerini de tenkit eden Attas: “Biz Müslümanlar, hakikatin kesinlikle var olduğunu kabul ederiz. Sekülerleşmede ise sürekli değişim vardır. 'Din' baştan beri vardı ve olgundu. Din, tarihi süreç içinde gelişmemiştir. Halbuki Batı'da her şey değişim ve gelişim içindedir” diyerek bu konuda Fazlurrahman'ın çelişkiler sergilediğini belirtti ve “İslâm ile modernizmin çelişkisinin nasıl giderileceği” sorusunu sorarak buna kendisi cevap verdi: “Biz modernizm ile mücadele edebiliriz. Niçin bu kadar korkak olalım?”²⁶

“İslâm ve Modernizm Bağlamında Fazlurrahman” adlı tebliğini sunan Prof. Dr. Mehmet Bayraktar ise, herhangi bir düşünür için öncelikle ne söyleyip söylemediğinden ziyade, onun zihin yapısı, okuyucuyu nereye yönlendirdiği ve hangi metotlarla neleri söylemek istediğinin önemli olduğunu belirterek şöyle dedi: “Bu açılardan bakıldığında, Fazlurrahman'ı tutarsız, zihni karışık ve istikrarsız bir kişi olarak buldum. Bunun birinci sebebi onun metodolojisi, ikincisi ise seçtiği tiplerin

²⁶ İslâm ve Modernizm: Fazlurrahman Tecrübesi Sempozyumu, İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 1997.

kendisine uygun olmasıdır. Netice itibariyle o, son aşamada kendisini neo-modernist olarak nitelemektedir. Halbuki Fazlurrahman'ın bütün söylemleri Türkiye'de cumhuriyet döneminde yerine getirildi. Bana göre o modernist değil, sadece zihni karışık bir kişidir. Ayrıca onun söyledikleri içerisinde hiçbir orijinal nokta yoktur. Yine o, modernizmden neyi kastettiğini de söylememiştir. Fazlurrahman'a göre güncel olan modernidir. Ona göre sekülerizm İslâm'la bağdaşır. Fazlurrahman'ın mantığı gerçekten İslami bir mantık değildir. Hukuki ayetlerin bugün geçerli olmadığı iddiasının felsefi bakımdan ispatlanması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de bütünsellik bulunduğu bahsediyor. Bu bütünlükten maksat nedir? Hatta bizzat buna kendisi uymuyor.” Prof. Bayraktar eleştirilerine şöyle devam etti: “Fazlurrahman Kur'an'la oynayabilmek için hukuk âyetlerinin ezeli olmadığını söylüyor. Onun hem bir standardı hem de bir sistemi yok. O, bu yaklaşımları ile İslâm düşüncesinin problemlerini çözecek nitelikte değildir. Onun söylediği kavramlar ve kelimeler şifa vermiyor. Gadamer ile Betti'nin metodunu karşılaştırıyor ve Betti'nin metodunu benimsiyor. Bunu da Kur'an'ı anlama metodu olarak bize sunuyor. Fazlurrahman, Batı'yla karşılaştığı hiçbir konuda çatışmaya girmez ve hep onunla uzlaşır”²⁷

Fazlurrahman'ın vahiyle ilgili görüşleri çelişkili ve tutarsızdır.

Şu ayetler Fazlurrahman'ın vahyin geliş şekliyle ilgili görüşünün tutarsızlığını ortaya koymaktadır.

“(Onu ezberlemek için) dilini hareket ettirip (dudaklarını kıpırdatıp) durma! Onu toplamak (ezberletmek ve) okutmak bize aittir. Kur'ân'ı okuduğumuz zaman, onun okunuşunu dinle!”²⁸

“Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın”²⁹

Malik b. Nebi'nin tespiti önemlidir:

“Gerçekten vahiy, peygamber psikolojisindeki “vahiy inme” denilen rûhi hal zamanına tekabül etmektedir. Bilhassa tespit etmiş bulunuyoruz ki, bu müddet esnasında Hz. Peygamberin iradesi o an için tamamen elinden gitmekte, o kadar ki ter

²⁷ İslâm ve Modernizm: Fazlurrahman Tecrübesi Sempozyumu, İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 1997.

²⁸ Kiyamet Suresi/16-18.

²⁹ A'la Suresi/6.

boşanan ve sarsılan yüzünü örtmeye bile muvaffak olamamaktaydı. (...) Şuuru ve iradesi elinden alınmış bir benliğin bu inzâli düşünceleri hazırlayabileceğini farz etsek bile kısacık vahiy inme müddeti içinde bu fikirlerin hazırlanma ve emredilmeleri için gerekli zamanın esasen mevcut bulunmadığı ayrı bir gerçektir.” (Malik b. Nebi, Kur’an Mucizesi, S.125)³⁰

Vahiy hazırda bulunmamış, Allah istediği zaman “inzal” olmuştur. Tarihteki “İfk Hadisesi” de buna iyi bir örnektir. Peygamberin onca sıkıntı ve rahatsızlığa rağmen “vahiy ininceye kadar” net bir görüş beyan etmemesi, ancak vahiy indikten sonra sevincini ifade etmesi konuyu net olarak açıklamaktadır. Keza Zeyd b. Harise ve evliliği meselesinde de benzer bir durum vardır.

SONUÇ VE DEĞERLENERME

Tarihselcilik bir sosyal bilim olan tarihe olduğundan çok fazla fonksiyon yükleyerek geleceğe dair matematik gibi kesin veriler elde edilebileceğini iddia etmektedir. Karl Popper, tarihselcilerin, Kepler’in Güneş sistemi ya da Newton’un çekim kanunları gibi fizik yasaları ile elde edilen ve her zaman cari olan olguların sosyolojiye de birebir uygulanabileceğini iddia ettiklerini söyler.³¹

Dünyada tarihselciler tarihe kutsiyet atfederek ona mekanik bir kimlik kazandırmaya çabalarırken, İslam dünyasında tarihselciler, Kur’an-ı Kerime “tarihsel bir metin” diyerek değerini düşürmeye çabalamaktadırlar.

Tarihselci düşünce İslam dünyasında kafa karıştırmaya, “Kur’an’ın yüceliği” düşüncesini inkıtaya uğratarak “basit bir kitap” algısı oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Farklı tonları ve renkleri varsa da sonuçta yapılan şey budur. İlhami Güler, bir yazısında şunları yazmaktadır: “*Bir iddiaya göre ‘el kesilmesi’ (kat’u’l-yed) ibaresi mecazi anlamda yorumlanabilir: İnsanların hırsızlık yapmasını imkansız hale getirmek veya insanları iktisadi açıdan tatmin ederek onların hırsızlık ‘yollarını kesmek’. İmdi tarihe baktığımızda hırsızın elinin kesilmesi lafzen kastedilmiştir ve uygulanmıştır. O halde*

³⁰ Fazlurrahman’ı Doğru Anlamak, Doç. Dr. Ahmet Tahir Dayhan, 9 Eylül İlahiyat Fakültesi Yayını, s.84.

³¹ Tarihselciliğin Sefaleti, Karl Popper, İnsan yayımları, s.93.

hangi gerekçeyle lafzi [anlamından] mecazî [anlama] geçelim ki? Meseleye sosyolojik açıdan baktığımızda görünen odur ki, bu uygulama Hz. Muhammed'den önce bazı kabilelerde vardı ve sonra da, Kur'an tarafından benimsenmiştir.”³²

Hayrettin Karaman, İranlı düşünür Abdülkerim Suruş için şunları söylemektedir: *“Kur'an'ın sadece hasıl olmuş tarihsel durumların bir ürünü değil; aynı zamanda tüm insan sınırlamalarıyla Peygamber Muhammed'in zihninin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir.”³³*

İşte “Tarihselciliğin” geldiği nokta burasıdır.

Araştırmamızda özellikle şu dikkatimizden kaçmadı.

Fazlurrahman gerek Kur'an gerek Sünnet ve gerekse de diğer islami disiplinler konusunda tümüyle batılı müsteşriklerden etkilenmiş, onların görüşlerini aktarmış ve bunu açıkça belirtmekten de bir sakınca görmemiştir.

Tarihselcilik düşüncesinin İslam Dünyasında yaygınlaştırılması çabasının altında Fıkıh-Şeriat'ın ortadan kaldırılması ve onların yerine dönemsel anlamda “en iyi”yi ikame etme düşüncesi yatar. “Dönemsel en iyi” ise hakim gücün algılarına göre şekillenir ve mesela günümüzde bu sekülerizmdir. Bu da Tarihselcilik düşüncesinin teolojik tarafı kadar siyasi tarafının da olduğunu göstermektedir. Edward Said'in “Ortantalizm ve sömürgecilik” arasında sıkı bir ilişki olduğuna dair tespitini göz önüne alarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Tarihselcilik düşüncesi, İslam'ı temel kaynaklarından koparıp emperyalizmin saldırısına hazır hale getirme, elini ayağını kesip mücadele edememe, geleceğe dair söz söyleyememe noktasına getirme projesidir.

Tarihselcilik düşüncesinin savunucuları büyük oranda Kur'an'ın hüküm ayetlerinin tarihselliğine vurgu yaparlar. Fazlurrahman, ahlak ile ilgili kısımları “Yaşayan sünnet” kategorisinde toplumsal geleneklerle karıştırdığından dolayı belirleyicilik anlamında önemini kaybeder. Kur'an kıssalarının “Peygamberin öğrendiği şeyler” olduğunu söyleyerek itibarsızlaştırılması sonucunda ortada Kur'an diye bir şey kalmaz.

---

³² İlhami Güler, 9 Nisan 2018 İslami Analiz internet sitesi.

<http://www.islamianaliz.com/m/3608/fazlurrahmanin-tarihselciligi> ET: 06.07.2019.

³³ Hayrettin Karaman, 27 Ağustos 2015 Yeni Şafak Gazetesi

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/abdulkerim-suru-2019901> ET: 06.07.2019.

Son olarak Şunu ekleyebiliriz. Tüm eserlerini Batı'da vermesi, bazı eserlerine sponsor olan ve yöneticilerinin tümü CIA kökenli olan Ford Vakfı'nın projelerinde yer alması³⁴ düşünceleri kadar siyasi duruŐunun da Őaibeli hale gelmesine neden olmuŐtur.

---

³⁴ <http://iktibasdergisi.com/2018/11/18/tarihselcilik-ve-fazlurrahman-dusuncesi/>